
СОЦІАЛЬНА ТА ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 351:504.05

А. Е. Омаров

кандидат наук з державного управління,
докторант навчально-наукового-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ

У статті розкрито сутність поняття «екологічна безпека», визначено принципи та напрями екологічної політики; запропоновано впровадити нові екологічні технології в виробництво, підвищити рівень екологічної свідомості населення.

Ключові слова: державна екологічна політика, екологічна безпека, екологічна культура, екологічна свідомість населення, нове екологічне мислення.

Постановка проблеми. Вирішення екологічних проблем у глобальному масштабі передбачає їх покрокове розв'язання. Проблеми реалізації принципів державної екологічної політики в Україні пов'язані з недосконалістю законодавчих та нормативно-правових актів, неузгодженістю дій органів влади та суб'єктів господарювання, безвідповідальністю, відсутністю достатнього фінансування, неконкретністю стратегічних рекомендацій і планів дій щодо формування заходів, спрямованих на їхнє розв'язання. Вирішення цих проблем потребує формування реалізації державної екологічної політики України в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання екологічної безпеки, стан та стратегічні напрями управління державної системи екологічної безпеки розглядають О. Адаменко [1], В. Андреев [2], Л. Калашнікова [2], Д. Ветвицький [3], Г. Обиход [4], Є. Романенко [7], А. Степаненко [8], А. Татарінов [9], О. Харламова [10].

Але, незважаючи на значну кількість робіт із зазначеної тематики, окремі аспекти цієї багатогранної проблеми залишаються

недостатньо дослідженими, зокрема, особливості формування державної екологічної політики.

Мета статті полягає в визначенні основних напрямів забезпечення екологічної безпеки, які сприяють запобіганню виникнення загроз природного, техногенного, економічного характеру та формуванню державної екологічної політики.

Виклад основного матеріалу. Науковці визнають безпосередній вплив навколишнього середовища на безпеку держави. Часто екологічну безпеку пов'язують із безпекою конкретної людини, а не тільки держави. Екологічна безпека є складовою національної безпеки України, її сталого розвитку, тому потребує врахування інтересів населення.

О. Степаненко констатує: «Екологічна безпека – це складова національної безпеки, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними факторами. Систему забезпечення екологічної безпеки можна розглядати як підсистему більш загальної системи – системи забезпечення національної безпеки» [8, с. 77].

Проаналізувавши підходи до трактування екологічної безпеки, можна вказати, що національна безпека передбачає захист інтересів людей, інших живих організмів і збереження навколишнього середовища.

Існує низка негативних чинників, які призводять до надзвичайних ситуацій, загибелі людей, погіршення умов життєдіяльності населення, забруднення навколишнього природного середовища, значних економічних збитків. Серед цих чинників: зношеність виробничих фондів, недосконалість технологічних процесів у багатьох галузях промисловості, неефективне використання природних ресурсів, обмеження можливостей держави у сфері розвитку й реконструкції виробничого потенціалу, природні особливості території тощо [7, с. 69].

Однак метою держави повин бути сталий розвиток. ООН визначила сталий розвиток як основний напрям розвитку всього суспільства на ХХІ ст.

Серед 27 принципів сталого екологічно безпечного розвитку, які прописані в Декларації з навколишнього середовища й розвитку, затвердженій у Ріо-де-Жанейро 14 червня 1992 р. (далі – Декларація Ріо), головними є:

- право людей на здорове та безпечне життя;
- охорона навколишнього середовища як частини процесу розвитку;
- удосконалювання природоохоронного законодавства;
- зменшення розриву в рівні життя між країнами,
- споживання природних багатств з урахуванням інтересів населення [9, с. 85].

Через це основними сферами державного впливу щодо запобігання погіршенню екологічної ситуації є: 1) створення умов для постраждалих, масове використання засобів захисту від негативних впливів; 2) медичне та санітарно-гігієнічне обстеження населення та територій; 3) участь держави у вирішенні екологічних проблем, оскільки наразі забруднення навколишнього середовища набуває міждержавних масштабів. Екологічні проблеми можна охарактеризувати як конфлікт

між глобальним характером екологічної кризи і відсутністю механізмів її розв'язання; 4) розробка новітніх методів покращення екологічної ситуації, оскільки на сьогодні плани екологічних дій розробляються на базі застарілої методології, в рамках діяльності надмірно централізованих і негнучких механізмів адміністративної системи, які не можна вважати ефективними [7, с. 71].

Аналіз підходів щодо визначення сутності сталого розвитку дозволяє нам підійти до виділення його основних принципів:

- екологічна безпека розвитку припускає, що існують негативні впливи на навколишнє природне середовище, які виникають у процесі господарської діяльності людини;
- стимулювання ресурсозбереження населенням через впровадження лічильників енергозатрат та введення двоставкових тарифів;
- відповідальність за прийняті господарські рішення: настання економічних наслідків за невиконання або неналежне виконання зобов'язань у житлово-комунальній сфері як для споживачів, так і для підприємств – постачальників житлово-комунальних послуг;
- екологічна доцільність розміщення виробництв;
- використання нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії;
- інформаційна прозорість та участь громадськості в процесах прийняття рішень тощо [6].

Екологічну політику можна охарактеризувати як єдність і взаємодію п'яти основних структурних блоків: науково-інформаційне забезпечення, нормативно-правові акти, виробничо-технічний потенціал, організаційно-економічний механізм, екологічна культура населення [3, с. 111].

Пріоритетними напрямками забезпечення екологічної безпеки є зміцнення міжнародного співробітництва з метою раціоналізації використання природних ресурсів, зниження викидів забруднювачів повітря (наприклад, вуглеводнів).

Україна сьогодні має зробити більш прозорою діяльність органів влади у сфері охорони навколишнього середовища. Потрібне систематичне інформування насе-

лення про діяльність органів влади у сфері охорони навколишнього природного середовища через засоби масової інформації. Необхідним також є забезпечення участі громадськості в процесі прийняття рішень із питань довкілля та здійснення державної екологічної політики України. У зв'язку з цим постає питання підвищення ролі місцевих громад, адже активна життєва позиція людей, відповідальність за долю свого будинку, району, міста, добровільна участь у вирішенні питань місцевого значення – це важлива сходинка в процесі становлення громадянського суспільства, розвиток якого є однією з головних умов соціальної стабільності українського суспільства в цілому [7, с. 71].

Глобальний характер загроз екологічній безпеці потребує узгодження юридичних документів України з міжнародними актами та діями й вироблення концепції стійкого енергетичного майбутнього, беручи до уваги міжнародні угоди.

Стратегія державної екологічної політики України в умовах глобальних викликів має бути спрямована на перехід від моделі, орієнтованої на ліквідацію наслідків екологічних порушень, до моделі, що базується на покращенні екологічної ситуації через впровадження нових енергозберігаючих технологій.

Важливою складовою державної екологічної політики є фінансування програм і заходів, здійснення моніторингу й оцінки. Наявність нових фінансово-економічних важелів реалізації державної екологічної політики – важлива умова для сталого екологічного розвитку України. Серед них: створення Екологічного фонду; державна підтримка створення екологічних банків; реалізація екологічних програм; впровадження екологічного страхування, екологічного акцизного збору, податкових пільг тощо [3, с. 114].

Недоліком правової бази є її декларативний характер. Якщо нормативний акт на практиці не діє, виникає загроза, що екологічний чинник, який схарактеризований у цьому документі, не підлягає контролю. Це призводить до зниження рівня екологічної безпеки. Більшість підприємств у своїй діяльності віддає перевагу нарощуванню прибутку. У такій си-

туації формується екологічна небезпека, що базується на пріоритеті економічних інтересів над екологічними.

Організаційно-управлінські чинники також формують екологічну небезпеку. Головною метою управління у сфері екологічної безпеки є досягнення гармонізації соціального, економічного й екологічного аспектів, тобто забезпечення сталого розвитку. Однак сьогодні ми можемо констатувати неефективність системи управління [10, с. 143]. Важливим елементом системи управління є контроль. Відсутність належного контролю не дозволяє ефективно здійснити моніторинг та оцінку фактів і явищ.

Важливим напрямом екологічної політики є формування екологічної культури населення. Екологічна культура, на думку В. Андрєєва та Л. Калашнікової, – це зріз загальної культури суспільства, який відображає гармонійний спосіб взаємодії соціуму з навколишнім середовищем і характеризується свідомим ставленням суб'єктів до природи, їхньою практичною участю в покращенні використання різноманітних природних ресурсів. Структурно екологічна культура визначається екологічною свідомістю та екологічною діяльністю.

За результатами досліджень В. Андрєєва та Л. Калашнікової екологічно свідомих осіб – 30,1%, суб'єктів проміжного типу – 46,4%, а група екологічно несвідомих осіб складає 30,1% [2, с. 101]. Серед напрямів державної екологічної політики відзначимо необхідність удосконалення екологічної культури через формування екологічних цінностей, підвищення рівня екологічних знань, залучення до різних форм екологічної діяльності, створення належної екологічної інфраструктури й участі громадян у суспільному житті й посиленні інститутів громадянського суспільства.

Реалізація державної екологічної політики в Україні та перспективи вирішення екологічних проблем в основному визначатимуться рівнем усвідомлення політико-управлінською елітою та громадянами власної відповідальності за життя в регіоні й на планеті в цілому. Мають усвідомлюватися факти шкідливого впливу довкілля на

здоров'я людей, вплив забруднення на життєдіяльність населення, має підвищуватися рівень екологічної свідомості громадян.

Висновки і пропозиції. Моделі сталого економічного розвитку для України та ефективного державного управління можливі лише за умови забезпечення екологічної безпеки.

Для вирішення питань щодо забезпечення екологічної безпеки необхідно сформулювати систему забезпечення екологічної безпеки відповідно до міжнародних норм і юридичних актів з метою зменшення екологічних конфліктів, стимулювати впровадження нових екологічних технологій виробництва, створити механізм регулювання екологічних процесів, підвищити рівень екологічної свідомості населення.

Список використаної літератури:

1. Адаменко О. Комп'ютеризована система екологічної безпеки Центральної та Східної Європи / О. Адаменко // Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. – 2011. – № 2. – С. 4–10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ebzp_2011_2_3.
2. Андреев В. Соціально-екологічні аспекти розуміння безпеки життєдіяльності громадян / В. Андреев, Л. Калашнікова // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2016. – Вип. 69–70. – С. 95–103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stapttp_2016_69-70_14.
3. Ветвицький Д. Напрями та пріоритети розвитку державної екологічної політики України в умовах глобалізації / Д. Ветвицький // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. – 2013. – Вип. 1. – С. 108–121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrzd_2013_1_11.
4. Обиход Г. Екологічна безпека як пріоритетний фактор міжнародних відносин в умовах глобалізації: паритетні засади та принципи формування / Г. Обиход, А. Омельченко, В. Бойко // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2015. – С. 22–34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/epod_2015_2015_5.
5. Одарченко М. Екологічна безпека як основа національної безпеки України / М. Одарченко, Д. Одарченко, А. Сесь, О. Сюсель, Є. Соколова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Технічні науки. – 2011. – № 1. – С. 144–146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvpuettn_2011_1_31.
6. Рибачук В. Принципи стійкого розвитку механізмів державного управління сферою житлово-комунальних послуг / В. Рибачук // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_6_8.
7. Романенко Є. Державне управління процесами забезпечення внутрішньої екологічної безпеки в Україні: організаційно-правовий аспект / Є. Романенко // Аспекти публічного управління. – 2016. – № 1–2. – С. 67–73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_1-2_10.
8. Степаненко А. Еколого-економічні стратегії в системі забезпечення екологічної безпеки / А. Степаненко // Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 77–89 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NNZ_2014_4_15.
9. Татаринів А. Екологічна безпека та сталий розвиток у сучасному світі / А. Татаринів // Стратегічні пріоритети. – № 3 (16). – 2010. – С. 83–88.
10. Харламова О. Антропоцентричний підхід в управлінні екологічною безпекою на регіональному рівні / О. Харламова // Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. – 2014. – № 2. – С. 142–149 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ebzp_2014_2_22.

Омаров А. Е. Экологическая безопасность государства как фактор эффективного развития

В статье раскрыта сущность понятия «экологическая безопасность», определены принципы и направления экологической политики; предложено внедрить новые экологические технологии в производство, повысить уровень экологического сознания населения.

Ключевые слова: государственная экологическая политика, экологическая безопасность, экологическая культура, экологическое сознание населения, новое экологическое мышление

Omarov A. Ecological security of the state as a factor of effective development

The article reveals the essence of the concept of "environmental security", the principles and directions of environmental policy; it is proposed to introduce new environmental technologies into production, and to improve the population's environmental awareness.

Key words: state environmental policy, environmental security, environmental culture, environmental awareness of population, new environmental thinking.